

УДК 81'373.42-042.4

DOI <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2023-13.34>

ФОРМАЛЬНІ ПРИНЦИПИ РОЗМЕЖУВАННЯ «ХИБНИХ ДРУЗІВ ПЕРЕКЛАДАЧА»: МІЖМОВНИХ ОМОНІМІВ І ПАРОНІМІВ

Щербина Дмитро Вікторович

аспірант кафедри української мови

Криворізького державного педагогічного університету

просп. Гагаріна, 54, Кривий Ріг, Дніпропетровська область, Україна

Розвідку присвячено багатогранній і складній проблемі контрастивної лінгвістики, перекладознавства, психолінгвістики та інших суміжних галузей, а саме різномовним словам, які мають схожу або ідентичну форму, але різняться семантикою і подеколи стилістикою. Часто міжмовні омоніми та пароніми позначають терміном «хибні друзі перекладача», адже вони є джерелом перекладацьких помилок і лише створюють ілюзію розуміння їхнього змісту, що свідчить про труднощі виявлення взаємозв'язків між цими явищами. Багатоаспектне вивчення міжмовних омонімів і паронімів провадять на підставі різних, подекуди неоднозначних підходів, що спонукає до пошуку формальних ознак для встановлення меж між ними. У статті розглянуто принципи розмежування «хибних друзів перекладача» (міжмовних омонімів і паронімів), запропоновані в дослідницьких і лексикографічних працях, проаналізовано аргументи на користь того чи того підходу, виокремлено пріоритетні ознаки омонімів та паронімів і зроблено спробу їх диференціації на основі цих ознак. Автор подає власне бачення явищ міжмовної омонімії та паронімії, що ґрунтується на поєднанні принципу формальної тотожності різномовних лексем із принципом формальної відповідності між ними. Такий підхід нейтралізує суб'єктивний чинник у витлумаченні. Згідно з ним лексему, належну до системи однієї мови, можна вважати формально відповідною лексемі іншої мови, коли форма вираження (фонетична та/або графічна) цієї лексеми в одній мові відповідає формі, у якій її треба було б виразити в іншій мові (у разі одиничного вживання в мовленні, транслітерації чи запозичення слова). Трактуючи поняття міжмовної омонімії і паронімії, автор виходить з умовності цих назв в інтерлінгвальному вимірі та зближує їх з відповідними інтралінгвальними явищами лише асоціативно, що вможливує формулювання чітких критеріїв розмежування.

***Ключові слова:** хибні друзі перекладача, міжмовні омоніми, міжмовні пароніми, лексична інтерференція, принцип формальної тотожності, принцип формальної відповідності.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Різомовні слова, що мають схожий зовнішній (звуковий та/або графічний) вигляд, однак розбігаються значенням, здавна привертають увагу лінгвістів. Ще 1788 року в Зальцбургу вийшов друком лексикографічний нарис А. Портітора про міжмовні французько-німецькі лексичні відповідники такого характеру. Але комплексне вивчення цієї лексики почалося тільки 1928 року, коли світ побачив словник М. Кесслера й Ж. Дерокіньї, укладений на матеріалі французько-англійських та англо-французьких паралелей. Науковці назвали їх «*faux amis du traducteur*», тобто «хибні друзі перекладача». Поруч із цим терміном виникли й суто лінгвістичні, серед яких переважають «міжмовні омоніми» та «міжмовні пароніми». Не викликає сумніву важливість глибокого теоретичного вивчення проблеми омонімії і паронімії як частини загальної проблеми співвідношення форми та змісту в мові. Є потреба лінгвістичного дослідження й лексикографічного опису цих лексичних явищ у царині прикладної

лінгвістики, оскільки омоніми та пароніми утруднюють комунікацію рідною мовою та засвоєння іноземної мови. Аналіз міжмовної омонімії та паронімії заслуговує на особливу увагу й тому, що він сприяє розробленню теоретичних питань зіставного мовознавства, порівняльної типології мов, психолінгвістики та перекладознавства, укладанню підручників теорії і практики перекладу, а також лексикографічних праць. Однак розмежування міжмовних омонімів і паронімів часто провадять на підставі різних, подекуди неоднозначних підходів, що спонукає нас до пошуку чітких формальних ознак для визначення меж між ними й мінімізації суб'єктивних чинників у потрактуванні. Це й зумовило **актуальність** нашої статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження «хибних друзів перекладача» має велике практичне значення, особливо сьогодні, в умовах глобалізації інформаційно-комунікативних процесів, тому науковий інтерес до цієї лінгвістичної проблеми повсякчас зростає. Надто у слов'янських країнах, мови яких вирізняються значною спільністю коренів, афіксів,

подібністю структури слів, речень, системою регулярних звукових відповідностей і схожими морфонологічними чергуваннями. Тут повсякчас з'являються теоретичні та прикладні праці, присвячені різномовній лексиці симетричної форми й асиметричного змісту: українсько-польській (І. Кононенко, О. Співак, Г. Чуба), українсько-чеській (А. Турчина), польсько-білоруській (Р. Калета), білорусько-чеській (Н. Івашина, О. Руденко, Л. Яновець), польсько-російській (К. Кусаль), боснійсько-, хорватсько-, сербсько-англійській і польсько-сербській (Д. Шипка, М. Костич-Голубичич), польсько-чеській (М. Шалек, І. Нечас), словацько-українській (М. Чижмарова, А. Яшкова), російсько-словацькій (Т. Григорянова, Л. Галярський), хорватсько-словацькій (М. Грчевич), українсько-французькій (О. Лабенко) та ін.

Формулювання мети і завдань статті. Мета цієї розвідки – запропонувати формальні принципи розмежування «хибних друзів перекладача»: міжмовних омонімів і паронімів. Щоб досягти поставленої мети, треба було розв'язати такі завдання: ознайомитися з тлумаченням понять «хибні друзі перекладача», «міжмовні омоніми» й «міжмовні пароніми» в мовознавчій літературі; дослідити аргументи на користь того чи того з наведених термінів; виокремити істотні ознаки цієї лексики, сформулювати критерії формального розрізнення міжмовних омонімів і паронімів.

Виклад основного матеріалу дослідження. У своїй праці, присвяченій «хибним друзям перекладача», М. Кесслер і Ж. Дерокіньї не дають дефініції цьому поняттю, а лише окреслюють його на прикладі латини, з якою їхні французькомовні сучасники були обізнані, і додають, що латинська мова, а ще більше англійська, багаті на слова, зовні ідентичні до французьких, але наділені іншим значенням (Kæssler & Derocquigny, 1928, p. 11). Крім того, науковці відзначають омонімічний характер таких слів, їхню спорідненість і здатність справляти оманливий вплив на перекладача, який, не знаючи семантики певного «хибного друга», але даючись на спокусу його фонетичної чи графічної подібності до слова рідної мови, робить неправильний переклад і сам стає «хибним другом» читача.

Наголошуючи передусім на практичному аспекті свого словника й не претендуючи на вичерпність дібраних французьких відповідників до англійських «хибних друзів», М. Кесслер і Ж. Дерокіньї, очевидно, не потребували точнішої дефініції описуваного поняття. Такі потрактування з'явилися згодом, хоч і спира-

лися вони переважно на характерні риси цієї лексики, перелічені згаданими науковцями.

Порівнюючи стилістику французької і англійської мови, канадські лінгвісти Ж.-П. Віне та Ж. Дарбельне «хибними друзями перекладача» називають різномовні слова, які етимологічно й формально відповідають одне одному, але, розвиваючись у двох мовах і, отже, у двох різних культурах, набули різних значень (Vinay & Darbelnet, 1958, p. 71). Ця дефініція, сформульована у п'ятдесятих роках ХХ ст, ще, як бачимо, обмежує, розглядане поняття парами споріднених слів, проте з подальшою інтенсифікацією досліджень у цій царині лінгвістики погляд на нього розширюється. Тоді ж виникають і нові терміни на позначення явища повної або часткової формальної подібності слів, відмінних семантикою та з різних мов.

Особливо плідними були дослідження на слов'янському ґрунті. Саме вони розвинули основні теоретичні засади виникнення такої лексики та започаткували у слов'янському світі видання словників та посібників, присвячених проблемам перекладу й популярних донині. Серед мовознавців слов'янських країн значного поширення поряд із «хибними друзями перекладача» набули назви «міжмовні омоніми» і «міжмовні пароніми».

Термін «міжмовні омоніми» впровадив український письменник і перекладач М. Рильський, який одним із перших помітив лексичні відповідники такого характеру у слов'янських мовах. Підкреслюючи умовність самого терміна (адже деякі з наведених далі прикладів, коли б існували в межах однієї мовної системи, омонімами б не вважалися), до міжмовних омонімів він зараховує слова, які «однаково або майже однаково звучать, а означають зовсім різні речі», наприклад: укр. **рѳжа** '1) мальва; 2) троянда' і рос. **рѳжа** 'пика, морда', укр. **трус** 'обшук' і рос. **трус** 'боагуз', укр. **дзвін**¹ 'ударний сигнальний підвісний інструмент', **дзвін**² 'дзвеніння' і рос. **звон** 'дзвеніння', укр. **пильний** 'уважний, дбайливий, старанний' і рос. **пильный** 'закурений, укритий пилом', рос. **общий** 'спільний, загальний' і пол. **obcy** 'чужий' (Рильський, 1956, с. 130).

Проте вже одна з перших практичних праць слов'янського мовознавства, видана 1966 року й присвячена «хибним друзям перекладача», називалася "Úskalí ruské slovní zásoby: slovník rusko-české homonymie a paronymie" («Підводні камені російської лексики: словник російсько-чеської омонімії і паронімії»). Її автор, чеський лінгвіст Й. Влчек, пише, що для омонімів важлива насамперед формальна відповідність, тому лексеми, відмінні одна від одної

фонетично й морфологічно, він зараховує до міжмовних паронімів (Vlček, 1966, pp. 189–190).

Треба сказати, що терміни «хибні друзі перекладача», «міжмовні омоніми» й «міжмовні пароніми» наукова спільнота сприйняла неоднозначно. Дискусії щодо цих термінів не вщухають досі, але і мовознавці, і укладачі словників головно оперують саме ними. Деякі науковці навіть уважають їх тотожними. Прикладом, українська мовознавиця С. Нікіфорова, описуючи помилкове вживання такої лексики в роботах студентів, не розмежовує ці три поняття (Нікіфорова, 2017).

Професор славістики й прикладної лінгвістики Д. Шипка з Університету Аризони, укладач «Словника боснійсько-, хорватсько-, сербсько-англійських хибних когнатів» (Šipka, 2008) і редактор «Словника сербсько-польських міжмовних омонімів та паронімів» (Šipka, 1999), зазначає, що в мовознавстві немає більшої термінологічної плутанини, як із міжмовними омонімами та паронімами, а тому, на думку науковця, варто розрізнити дві окремі лінгвістичні категорії (щоправда, певною мірою перехресні):

1) хибні друзі перекладача – відношення між двома різномовними лексемами, яке може спричинитися до хибної еквівалентності (як категорію психолінгвістики та прикладної лінгвістики, встановлену з перекладацького й практичного погляду);

2) міжмовні омоніми (ідентична форма) та пароніми (подібна форма) – відношення між двома різномовними лексемами еквівалентної форми й нееквівалентного змісту (як категорію лексикології та контрастивної лінгвістики, встановлену незалежно від процесу взаємодії мов) (Šipka, 2006, pp. 72–73; Šipka, 1999, p. 22).

Розв'язуючи проблему еквівалентності форми, Д. Шипка пише, що перша умова такої еквівалентності – генетично-типологічний або культурно-історичний зв'язок мов, тобто їхня лексика. Через це еквівалентність форми можна встановити, наприклад, між слов'янськими мовами, а також між слов'янською і будь-якою іншою мовою у спільній лексичній спадщині (переважно класичній) або в запозиченнях та похідних від них лексемах (наприклад, численні англіцизми або германізми в різних слов'янських мовах). Крім формальної, як констатує науковець, треба встановити ще фонематичну еквівалентність різномовних лексем (Šipka, 2006, p. 73). У «Словникові сербсько-польських міжмовних омонімів та паронімів» за його редакцією наведено таку формулу для розрізнення міжмовних омонімів і паронімів (транслітерація символів наша – Д. Щ.):

$\Phi\text{Л1}(\text{м1}) \equiv \Phi\text{Л1}(\text{м2})$ – міжмовна омонімія,

$\Phi\text{Л1}(\text{м1}) \approx \Phi\text{Л1}(\text{м2})$ – міжмовна паронімія, де Φ – форма, Л – лексема, м – мова (Šipka, 1999, pp. 26–27).

Своєрідне бачення міжмовної омонімії та паронімії мають український дослідник В. Дубічинський і австрійський мовознавець Т. Ройтер. Виходячи з принципової засади того, що омонімія і паронімія – внутрішньомовні лексико-семантичні категорії (омоніми й пароніми, на думку науковців, можуть бути тільки в межах однієї мовної системи), під міжмовною омонімією вони розуміють зовнішню (усно/письмово) та семантично схожі паралельні опозиції двох і більше синхронічно порівнюваних мов, тобто щонайменше (за умови порівняння двох мов) чотиричленну структуру, коли схожість омонімів (по два в кожній мові) спостерігається в різних мовах, наприклад: укр. **інститут**¹ '1) спеціалізований вищий навчальний заклад; 2) науково-дослідна установа', **інститут**² 'сукупність норм у якій-небудь галузі суспільних відносин; та чи та форма суспільного устрою' і нім. **Institut**¹ '1) кафедра у вищих навчальних закладах; 2) = укр. **інститут**¹ (у 2 знач.); 3) [заст.] установа; 4) [австр.] банк', **Institut**² '= укр. **інститут**²'. А міжмовними паронімами називають лише такі лексичні паралелі, які в кожній із щонайменше двох зіставляваних мов можуть викликати хибні асоціації, ототожнюватися одна з другою в разі незбіжності їхніх значень: укр. **генеральний** '1) найважливіший, основний, провідний; 2) загальний; 3) головний, керівний (про посаду)', **генеральський** 'стосовний до генерала; такий, як у генерала' і нім. **General** [у складеному слові] '1) = укр. **генеральний** (у 1 знач.); 2) = укр. **генеральний** (у 2 знач.); 3) = укр. **генеральний** (у 3 знач.)', **Generals** [у складеному слові] '= укр. **генеральський**', **generell** [прикм.] 'загальний, без деталей' (Дубічинський & Ройтер, 2012, с. 116–117).

Але більшість сучасних науковців традиційно розглядає явища міжмовної омонімії і паронімії ширше, зближуючи їх з еквівалентними внутрішньомовними явищами лише асоціативно. Хоч розрізнення міжмовних омонімів і міжмовних паронімів, а також їх відношення з «хибними друзями перекладача» справді лишається досить суперечливим питанням. У зв'язку з цим чеський лінгводидактик Ї. Бронєць зауважує, що різниця між омонімами й паронімами в інтерлінгвальному вимірі не завжди проста і те, котрі слова належать до міжмовних омонімів, а котрі – до міжмовних паронімів, часто може бути лише суб'єктивною думкою автора (Brones, 1982, p. 54).

Укладачі енциклопедії «Українська мова» розглядають термін «хибні друзі перекладача» як збірний для міжмовних омонімів та міжмовних паронімів, але не вказують критеріїв їх розмежування. В одних випадках це слова, що у двох мовах означають різні поняття: укр. **вродливий** ‘гарний’ – рос. **уродливый** ‘1) з фізичним каліцтвом; 2) негарний; 3) [перен.] ненормальний’. Інший тип – близькі значенням слова з різними відтінками: рос. **артистка** ‘особа, яка публічно виконує твори мистецтва’ – чеськ. **artistka** ‘артистка цирку (кабаре, вар’єте)’. Окремий тип становлять слова з обмеженим уживанням в одній із мов, що позначається у словниках спеціальними ремарками: біл. **лік** ‘1) [лінгв., матем.] число; 2) кількість; 3) [спорт.] рахунок’ – рос. **лик** ‘1) [заст.] обличчя людини або зображення його на іконі; 2) [перен., книжн.] зовнішній обрис; 3) [заст.] сонмище, зібрання’. Іноді значення слів збігаються лише в певних сполученнях: біл. **манá** ‘брехня’ – укр. **мана** ‘примара, привид’, а поняття «брехня» виступає лише в словосполученні «пустити ману» на кого-небудь (Українська мова, 2004, с. 755).

Треба сказати, що ми підтримуємо таку кореляцію «хибних друзів перекладача» з міжмовними омонімами та міжмовними паронімами. Їй віддає перевагу чимало науковців, але два останні явища вони окреслюють по-різному. Авторка українсько-польських контрастивних досліджень І. Кононенко за міжмовні омоніми визнає ідентичні звучанням, проте цілком або частково відмінні лексичним значенням та вживанням різномовні слова, а за міжмовні пароніми – різномовні слова, що мають близьку фонетико-морфологічну форму й не збігаються значенням (Кононенко і Співак, 2008, с. 6; Кононенко, 2012, с. 203).

Н. Івашина, О. Руденко й Л. Яновець у своїй праці "Falešní přátelé překladatele v češtině a běloruštině" («“Хибні друзі перекладача” в чеській та білоруській мовах») не акцентують увагу на фонетичному аспекті й під міжмовною омонімією розуміють формальну схожість (повну або часткову) різномовних лексем із різними значеннями, а міжмовну паронімію окреслюють як явище формальної близькості різномовних і різнозначних лексем (Ivašina, Rudenka & Janovec, 2006, pp. 11–25).

Г. Сидорук наполягає на однаковості графічної і звукової форми міжмовних омонімів, а до міжмовних паронімів зараховує слова, не цілком подібні формою, але здатні попри фактичну розбіжність у значеннях викликати неправдиві асоціації (Сидорук і Шостак, 2017, с. 207).

Чимало науковців та укладачів словників, серед яких, зокрема, М. Кочерган (Кочерган, 1997), М. Шалек і Ї. Нечас (Szalek & Nečas, 1993), Р. Горакова (Horáková, 2003), К. Кусаль і К. Балабан (Kusal & Bałaban, 2014), Р. Калета (Kaleta, 2014), М. Чіжмарова й А. Яшкова (Čižmarová & Jašková, 2013), О. Лабенко (Лабенко, 2011), А. Турчина (Турчина, 2012), М. Грчевич (Grčević, 2020), Т. Григорянова і Л. Гаярський (Grigorjanová & Gajarský, 2019), Г. Чуба (Чуба, 2015), розуміють міжмовні омоніми досить широко і вживають цей термін нарівні з терміном «хибні друзі перекладача» або замість нього, уважаючи міжмовну паронімію лише підвидом міжмовної омонімії або й зовсім її не виокремлюючи.

Польські дослідники К. Кусаль і К. Балабан окреслюють міжмовні омоніми як слова різних мов, подібні чи навіть ідентичні звуковою формою, але відмінні змістом (значенням), наприклад: рос. **гадáть** ‘1) ворожити; 2) гадати, міркувати’ – пол. **gadać** [розм.] ‘говорити, балакати’, рос. **кáчка** ‘1) хитання, хилитання; 2) хитавиця, бовтанка’ – пол. **kaczka** ‘качка’, рос. **жýткий** ‘жахливий’ – пол. **rzutki** ‘жвавий, спритний, моторний’. Серед них вони розрізняють омонімічні пари, що постали внаслідок випадкового звукового збігу (рос. **бур** ‘свердло, бур’ – пол. **bór** ‘бір’) та історично зумовлені міжмовні фонетичні паралелі (рос. **доконáть** ‘доконати’ – пол. **dokonać** ‘здійснити, зробити, виконати’). До останніх науковці пропонують зараховувати й міжмовні пароніми, які, на їхню думку, є випадками часткової фонетичної (та морфологічної) подібності, зумовленої генетичною спільністю аналізованих лексичних одиниць, цілком або частково відмінних у значенневому плані (рос. **пясть** ‘п’ясток’ – пол. **pięść** ‘кулак’, рос. **коренно́й** ‘1) корінний, основний, істотний; 2) докорінний, кардинальний; 3) споконвічний, предковичний // постійний, місцевий, тубільний’ – пол. **korzenny** ‘пряний’) (Kusal & Bałaban, 2014, pp. 53–55).

Укладачі словника польсько-чеських міжмовних омонімів М. Шалек та Ї. Нечас звертають увагу не тільки на фонетичний, а й на графічний бік явища: слова з ідентичним чи схожим звучанням або з ідентичним чи схожим написанням, але з різним значенням (Szalek & Nečas, 1993).

А. Турчина, а слідом за нею й Г. Чуба, до міжмовних омонімів зараховують лексику двох (чи більше) мов, яка співвідноситься у плані вираження до міри ототожнення й різниться у плані змісту (Турчина, 2012, с. 123; Чуба, 2015, с. 90).

Узагальнювальною для трьох попередніх є дефініція української лінгвістки О. Лабенко, яка акцентує увагу не лише на мовному (теоретичному), а й на перекладацькому (практичному) аспекті: міжмовні омоніми – семантично нееквівалентні повнозначні та неповнозначні слова, що мають у двох (чи більше) споріднених або неспоріднених мовах інтерферентно схожі фонетичні та/або графічні форми за умови варіативності в межах аналогічних фонем і національного графічного відтворення, причому варіативність плану вираження (фонетичних та/або графічних форм) співвіднесених лексичних одиниць має зводитися до регулярних фонемних, графічних, звукових і структурно-морфологічних відповідностей у контактних мовах. Розбіжності у плані змісту міжмовних омонімів можуть, як зауважує дослідниця, варіюватися від незначних стилістичних відтінків до навіть антонімічних семантичних відношень (Лабенко, 2011, с. 137–138).

Під кутом інтерференції розглядають проблему «хибних друзів перекладача» також В. Зволінський (Зволінський, 2005), Л. Чайка (Чайка, 2008), М. Костиш-Голубичич (Костиш-Голубичич, 2016) та ін. Саме інтерференційний аспект, очевидно, змушує часом науковців віддавати перевагу термінові «міжмовні пароніми» перед терміном «міжмовні омоніми», адже всередині конкретної мовної системи власне паронімія, а не омонімія спричиняє хибні асоціації та ідентифікацію значень слів. Значне тяжіння до терміна «міжмовні пароніми» спостерігається в південнослов'янському мовознавстві. Б. Тошич наголошує, що рідко коли слово звучить у різних мовах абсолютно однаково, тим-то простіше, на думку науковця, стверджувати, що міжмовної омонімії немає, а є міжмовна паронімія (Тошич, 1985, с. 47). Схожі думки висловлює і дослідниця сербсько-російських «хибних друзів перекладача» М. Радич-Дугонич (Радич-Дугонич, 1996, с. 161–162), і дослідниця такої лексики в сербській та українській мовах Л. Попович (Попович, 1991, с. 74–76). Щоправда, Б. Тошич і М. Радич-Дугонич, ідучи за традицією, подеколи все ж розглядають і міжмовні омоніми, вбачаючи їхню особливість у великому ступені звукової подібності (Тошич, 1985, с. 47) чи схожості матеріальної оболонки (Радич-Дугонич, 1991, с. 29).

Погоджуючись із тим, що внутрішньомовна омонімія не становить для носіїв мови великої проблеми, хочемо все ж зауважити: часто через недостатнє володіння чужою мовою або в процесі перекладу ця категорія слів усе ж викликає труднощі, надто коли групі омонімів

однієї мови фонетично та/або графічно відповідає лексема чи група омонімів іншої мови, наприклад: біл. **арфа**¹ ‘музичний інструмент, що має форму великої трикутної рами з напруженими на ній струнами’, **арфа**² ‘віялка’ і укр. **арфа** = біл. **арфа**¹. Дослідники «хибних друзів перекладача» цілком справедливо зазначають, що і термін «міжмовна омонімія», і термін «міжмовна паронімія» досить умовні, а це означає що явища внутрішньомовної омонімії/паронімії і явища міжмовної омонімії/паронімії аж ніяк не тотожні й наділені своєю специфікою. Тому й критерії розрізнення міжмовних омонімів та міжмовних паронімів можуть бути особливими, відмінними від тих, що допомагають розокремлювати внутрішньомовні омоніми та внутрішньомовні пароніми, хоч здебільшого й ґрунтованими на них. І, щоб їх сформулювати, звернімося до основних тлумачень паронімії.

У мовознавстві є широке й вузьке розуміння цього явища. Д. Гринчишин і О. Сербенська широко окреслюють пароніми як слова, дуже близькі звучанням, але різні значенням і написанням (Гринчишин і Сербенська, 2008, с. 3). В енциклопедії «Українська мова» уточнено, що вони можуть мати як повну, так і часткову семантичну відмінність (Українська мова, 2004, с. 460). При вузькому розумінні до паронімів зараховують тільки невзаємозамінні, спільнокореневі, частково схожі звучанням та написанням, належні до однієї частини мови слова, подібність у морфемному складі яких зумовлює, відповідно, їхню семантичну подібність.

Додержуючись широкого розуміння явища омонімії і паронімії, до міжмовних омонімів ми пропонуємо зараховувати різномовні слова, які збігаються формою усно, на письмі чи в межах регулярних відповідностей (фонетичних, графічних, орфографічних, акцентологічних, морфемно-словотвірних), наявних між порівнюваними мовними системами, і цілком або частково різняться змістом. А решту цілком або частково відмінних значенням різномовних слів, дуже близьких формою, яку, однак, не можна визнати тотожною чи звести до регулярних відповідностей (фонетичних, графічних, орфографічних, акцентологічних, морфемно-словотвірних), наявних між порівнюваними мовними системами, пропонуємо вважати за міжмовні пароніми.

Такий підхід до розмежування, на нашу думку, максимально нейтралізує суб'єктивний чинник, що про нього писав Ї. Бронєць, адже в наших дефініціях міжмовної омонімії та паронімії поєднано принцип формальної тотожності з принципом формальної відповідності, згідно

з яким лексему, належну до системи однієї мови, можна вважати формально відповідною лексемі іншої мови, коли форма вираження (фонетична та/або графічна) цієї лексеми в одній мові відповідає формі, у якій її треба було б виразити в іншій мові (у разі одиничного вживання в мовленні, транслітерації чи запозичення слова). Тож іменникові пари укр. **кіт** 'свійська тварина родини котятчих' і біл. **кіт** 'кит' (збігаються усно й на письмі), укр. **відмóвний** '1) який виражає відмову; 2) [спец.] пов'язаний з відмовою – зупинкою, неспрацюванням механізмів' і біл. **адмóўны** '1) = укр. **відмóвний** (у 1 знач.); 2) який свідчить про відсутність чогось; протилежний сподіваному; 3) поганий своїми якістьми, властивостями; вартий осуду, ганьби // несхвальний, осудливий; 4) побудований, заснований на заперечних поняттях; 5) менший від нуля; 6) [фіз.] стосовний до того виду електрики, матеріальними частинками якого є електрони' треба вважати омонімічними, а дієслівну пару укр. **сталіти** '1) наварювати сталлю й гострити; заварювати сталлю; 2) гартувати' і біл. **сталéць** '1) дорослішати, мужніти; 2) статечніти – паронімічною, оскільки форму цих лексем не можна ані назвати тотожною, ані

звести до регулярних відповідностей, наявних між порівнюваними мовними системами. Теоретично біл. **сталéць** (від **ста́лы**) в українській мові треба представити формою ***сталіти** (від **ста́лий**).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, розглянувши дефініції термінів «хибні друзі перекладача», «міжмовні омоніми» і «міжмовні пароніми», запропоновані мовознавцями, ми дійшли думки, що до «хибних друзів перекладача» належать слова, охоплені як міжмовною омонімією, так і міжмовною паронімією. Відмінність міжмовних омонімів і паронімів можна встановити на основі поєднання двох принципів – формальної тотожності й формальної відповідності, згідно з якими лексему вважаємо відповідною слову іншої мови, якщо форма її вираження в одній мові відповідає формі, у якій вона мала б бути представлена в іншій. Такий підхід до розмежування явищ нейтралізує суб'єктивний чинник у витлумаченні цих термінів. У перспективі плануємо використати таку диференціацію для дослідження семантико-стилістичних особливостей міжмовних омонімів та паронімів і розв'язання проблем їх перекладу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гринчишин Д., Сербенська О. Словник паронімів української мови. Київ, 2008. 320 с.
2. Дубічинський В., Ройтер Т. Теоретичні та практичні засади лексикографічного опису українсько-німецьких лексичних паралелей. *Критика у слов'янській лексикографії. Паламарчуку Леоніду Сидоровичу*. Київ, 2012. С. 113–118.
3. Зволінський В. Фальшива міжмовна еквівалентність в українській та чеській мовах. *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*. 2005. № 1. С. 75–84.
4. Кононенко І., Співак О. Українсько-польський словник міжмовних омонімів і паронімів / за ред. І. Кононенко. Київ, 2008. 343 с.
5. Кононенко І. Українська та польська мови: контрастивне дослідження = *Język ukraiński i polski: studium kontrastywne*. Warszawa, 2012. 808 с.
6. Костић-Голубичић М. Интерферирајуће лексеме у польско-српским језичким контактима : докторска дисертација, одбрањена на Филолошком факултету Универзитета у Београду. Београд, 2016. 292 с.
7. Кочерган М. Словник російсько-українських міжмовних омонімів. Київ, 1997. 400 с.
8. Лабенко О. Генеза міжмовної омонімії у неспоріднених мовах (на матеріалі французької та української мов). *Проблеми семантики слова, речення та тексту*. 2011. Вип. 27. С. 137–141.
9. Нікіфорова С. Проблема вживання «помилкових друзів перекладача» у роботах студентів. *Наукове мислення : зб. ст. уч. XV Всеукр. пр.-нізн. інтернет-конференції «Наукова думка сучасності і майбутнього»* (27 листопада – 7 грудня 2017 р.). Дніпро, 2017. С. 50–52.
10. Поповић Љ. О украјинско-српскохрватској међујезичкој паронимији. *Живи језици*. 1991. Књ. 33, б. 1–4. С. 74–86.
11. Радић-Дугоњић М. Међујезички хомоними и пароними у руском и српскохрватском језику. *Горњи Милановац*, 1991. 149 с.
12. Радић-Дугоњић М. О идеографској класификацији руско-српских међујезичких паронима. *Јужнословенски филолог*. 1996. Бр. 52. С. 161–168.
13. Рильський М. Твори : у 3-х т. Т. 3. Статті. Київ, 1956. 418 с.
14. Сидорук Г., Шостак Н. Міжмовні омоніми як об'єкт лінгвістичного дослідження та перекладацькі прийоми їх вирішення. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Філологічні науки»*. 2017. Вип. 272. С. 206–212.
15. Тошић Б. Пароними у настави руске лексике. Сарајево, 1985. 189 с.

16. Турчина А. Лексична міжмовна омонімія у слов'янських мовах. *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур*. 2012. Вип. 17. С. 121–126.
17. Українська мова : енциклопедія / ред. кол. : В. Русанівський (співголова), О. Тараненко (співголова), М. Зяблюк та ін. Київ, 2004. 824 с.
18. Чайка Л. Загальнолінгвістичний потенціал проблеми міжмовних паралелей. *Лінгвістика XXI століття : нові дослідження і перспективи*. 2008. № 2. С. 295–302.
19. Чуба Г. Міжмовна омонімія як джерело помилок при вивченні української мови студентами-поляками. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*. 2015. Вип. 11. С. 90–96.
20. Bronec J. K lingvodidaktické typologii cizojazyčného lexika. Brno, 1982. 203 s.
21. Čižmárová M., Jašková A. Ukrajinsko-slovenská homonymia. *Slovník ukrajinsko-slovenských medzijazykových homoným = Українсько-словацька омонімія*. Словник українсько-словацьких міжмовних омонімів. Prešov, 2013. 273 s.
22. Grčević M. Lažni prijatelji : rječnik hrvatsko-slovačkih međujezičnih homonima = Falošni prijatelja : slovník slovensko-chorvatskych medzijazykovych homoným. Zagreb, 2020. 149 s.
23. Grigorjanová T., Gajarský L. *Slovník rusko-slovenských medzijazykových homoným*. Brno, 2019. 127 s.
24. Horáková R. Interlingválne homonymá ako lexikografický problém. *Slavica Slovaca*. 2003. Z. 38, č. 1. S. 13–21.
25. Ivašina N., Rudenka A., Janovec L. Falešní přátelé překladatele v češtině a běloruštině. Praha, 2006. 122 s.
26. Kaleta R. Białorusko-polska homonimia międzyjęzykowa. Warszawa, 2014. 172 s.
27. Koessler M., Derocquigny J. Les faux amis ou les pièges du vocabulaire anglais. Conseils aux traducteurs. Paris, 1928. 387 p.
28. Kusal K., Bałaban K. Rosyjsko-polska homonimia międzyjęzykowa. *Anuari de Filologia. Llengües i literatures modernes*. 2014. № 4. S. 53–66.
29. Rečnik srpsko-poljskih međujezičkih homonima i paronima = Słownik serbsko-polskich homonimów i paronimów / Red. D. Šipka. Poznań, 1999. 158 p.
30. Szalek M., Nečas J. Czesko-polska homonimia : czesko-polski słownik wyrazów o identycznym lub podobnym brzmieniu oraz wyrazów o identycznym lub podobnym zapisie, lecz o odmiennym znaczeniu = česko-polský slovník slov se stejným, nebo podobným zněním, se stejným, nebo podobným grafickým zápisem, ale s odlišným významem. Poznań, 1993. 302 s.
31. Šipka D. A Dictionary of Bosnian/Croatian/Serbian-English False Cognates. Springfield, 2008. 150 p.
32. Šipka D. Osnovi leksikologije i srodnih disciplina. Novi Sad, 2006. 269 s.
33. Vinay J.-P., Darbelnet J. Stylistique comparée du français et de l'anglais. Méthode de traduction. Paris, 1958. 331 p.
34. Vlček J. Úskalí ruské slovní zásoby : slovník rusko-české homonymie a paronymie. Praha, 1966. 229 s.

REFERENCES

1. Hrynchyshyn, D., & Serbenska, O. (2008). *Slovník paronimiv ukraïnskoi movy* [Dictionary of Paronyms of the Ukrainian Language]. Kyiv. [in Ukrainian]
2. Dubichynskiy, V., & Roiter, T. (2012). Teoretychni ta praktychni zasady leksykografichnoho opysu ukraïnsko-nimetskykh leksychnykh paralelei [Theoretical and Practical Principles of lexicographic Description of Ukrainian-German Lexical Parallels]. In *Krytyka u slovianskii leksykografii. Palamarchuku Leonidu Sydorovychu* [Criticism in Slavic lexicography. Dedicated to Palamarchuk Leonid Sidorovich], (pp. 113–118). Kyiv. [in Ukrainian]
3. Zvolinskyi, V. (2005). Falshyva mizhmovna ekvivalentnist v ukraïnskii ta cheskkii movakh [False Interlingual Equivalence in the Ukrainian and Czech languages]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu, ser. Filolohichni nauky*, 1, 75–84. [in Ukrainian]
4. Kononenko, I., & Spivak, O. (2008). *Ukraïnsko-polskyi slovník mizhmovnykh omonimiv i paronimiv* [Ukrainian-Polish Dictionary of Interlingual Homonyms and Paronyms]. I. Kononenko (Ed.). Kyiv. [in Ukrainian]
5. Kononenko, I. (2012). *Ukraïnska ta polska movy: kontrastyvne doslidzhennia = Język ukraiński i polski: studium kontrastywne* [The Ukrainian and Polish Languages: a Contrastive Study]. Warszawa. [in Ukrainian]
6. Kostić-Golubičić, M. (2016). *Interferirajuće lekseme u poljsko-srpskim jezičkim kontaktima* [Interfering Lexemes in Polish-Serbian Language Contacts]. Doctor's thesis. Beograd: Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu. [in Serbian]
7. Kocherhan, M. (1997). *Slovník rosiisko-ukraïnskykh mizhmovnykh omonimiv* [Dictionary of Russian-Ukrainian Interlingual Homonyms]. Kyiv. [in Ukrainian]
8. Labenko, O. (2011). Heneza mizhmovnoi omonimii u nesporidnennykh movakh (na materialy frantsuzkoi ta ukraïnskoi mov) [Genesis of Interlingual Homonymy in Unrelated Languages (Based on Material from the French and Ukrainian Languages)]. *Problemy semantyky slova, rechennia ta tekstu*, 27, pp. 137–141. [in Ukrainian]
9. Nikiforova, S. (2017). Problema vzhyvannia "pomylkovykh druživ perekladacha" u robotakh studentiv [The Problem of Using False Friends of the Translator in Students' Works]. In *Naukove myslennia* [Scientific thinking], (pp. 50–52). Dnipro [in Ukrainian]

10. Popović, Lj. (1991). O ukrajinsko-srpskohrvatskoj međujezičkoj paronimiji [About Ukrainian-Serbo-Croatian Interlingual Paronymy]. *Živi jezici*, 33, 1/4, 74–86. [in Serbian]
11. Radić-Dugonjić, M. (1991). Međujezički homonimi i paronimi u ruskom i srpskohrvatskom jeziku [Interlingual Homonyms and Paronyms in the Russian and Serbo-Croatian languages]. Gornji Milanovac, 1991. [in Serbian]
12. Radić-Dugonjić, M. (1996). O ideografskoj klasifikaciji rusko-srpskih međujezičkih paronima [About the Ideographic Classification of Russian-Serbian Interlingual Paronyms]. *Južnoslovenski filolog*, 52, 161–168. [in Serbian]
13. Ryl'skyi, M. (1956). Statti [Articles]. In *Tvory u 3 t.* [Works in 3 volumes]. (Vol. 3). Kyiv. [in Ukrainian]
14. Sydoruk, H., & Shostak, N. (2017). Mizhmovni omonimy yak ob'ekt linhvistychnoho doslidzhennia ta perekladatski pryomy yikh vyrishennia [Interlingual Homonyms As an Object of Linguistic Research and Translation Techniques for Their Solution]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy, ser. Filolohichni nauky*, 272, 206–212. [in Ukrainian]
15. Tošić, B. (1985). Paronimi u nastavi ruske leksike [Paronyms in the Teaching of Russian Vocabulary]. Sarajevo. [in Serbian]
16. Turchyna, A. (2012). Leksychna mizhmovna omonimiiia u slovianskykh movakh [Lexical Interlingual Homonymy in Slavic languages]. *Komparatyvni doslidzhennia slovianskykh mov i literatur*, 17, 121–126. [in Ukrainian]
17. Ukrainska mova [The Ukrainian Language]. (2004). Kyiv. [in Ukrainian]
18. Chaika, L. (2008). Zahalnoinhvistychnyi potentsial problemy mizhmovnykh paralelei [The General Linguistic Potential of the Problem of Interlingual Parallels]. *Linhvistyka XX stolittia: novi doslidzhennia i perspektyvy*, 2, 295–302. [in Ukrainian]
19. Chuba, H. (2015). Mizhmovna omonimiiia yak dzherelo pomylok pry vyvchenni ukraïnskoi movy studentamy-poliakamy [Interlingual Homonymy As a Source of Errors at Study of the Ukrainian Language by Polish Students]. *Teoriia i praktyka vykladannia ukraïnskoi movy yak inozemnoi*, 11, 90–96. [in Ukrainian]
20. Bronec, J. (1982). K lingvodidaktické typologii cizojazyčného lexika [On the Linguodidactic Typology of the Foreign Language Lexicon]. Brno. [in Czech]
21. Čižmárová, M., & Jašková, A. (2013). Ukrajinsko-slovenská homonymia. Slovník ukrajinsko-slovenských medzijazykových homoným = Ukraïnsko-slovatska omonimiiia. Slovník ukraïnsko-slovatskykh mizhmovnykh omonimiv [Ukrainian-Slovak Homonymy. Dictionary of Ukrainian-Slovak Interlingual Homonyms]. Prešov. [in Slovak]
22. Grčević, M. (2020). Lažni prijatelji: rječnik hrvatsko-slovačkih međujezičnih homonima = Falošni prijatelja: slovník slovensko-chorvatskykh medzijazykovykh homoným [False friends: a Dictionary of Croatian-Slovak Interlingual Homonyms]. Zagreb. [in Croatian]
23. Grigorjanová, T., & Gajarský, L. (2019). Slovník rusko-slovenských medzijazykových homoným [Dictionary of Russian-Slovak Interlingual Homonyms]. Brno. [in Slovak]
24. Horáková, R. (2003). Interlingválne homonymá ako lexikografický problém [Interlingual Homonyms As a Lexicographic Problem]. *Slavica Slovaca*, 38, 1, 13–21. [in Slovak]
25. Ivašina, N., Rudenka, A., & Janovec, L. (2006). Falešni přátel překladačů v češtině a běloruštině [False Friends of the Translator in Czech and Belarusian]. Praha. [in Czech]
26. Kaleta, R. (2014). Białorusko-polska homonimia międzyjęzykowa [Belarusian-Polish Interlingual Homonymy]. Warszawa. [in Polish]
27. Kœssler, M., & Derocquigny, J. (1928). Les faux amis ou les pièges du vocabulaire anglais. Conseils aux traducteurs [The False Friends or the Pitfalls of English Vocabulary. Tips for Translators]. Paris. [in French]
28. Kusal, K. (2014). Rosyjsko-polska homonimia międzyjęzykowa [Russian-Polish Interlingual Homonymy]. *Anuari de Filologia. Llengües i literatures modernes*, 4, 53–66. [in Polish]
29. Šipka, D. (Ed.) (1999). Rečnik srpsko-poljskih međujezičkih homonima i paronima = Słownik serbsko-polskich homonimów i paronimów [Dictionary of Serbian-Polish Interlingual Homonyms and Paronyms]. Poznań. [in Serbian]
30. Szalek, M., Nečas, J. (1993). Czesko-polska homonimia: czesko-polski słownik wyrazów o identycznym lub podobnym brzmieniu oraz wyrazów o identycznym lub podobnym zapisie, lecz o odmiennym znaczeniu = česko-polský slovník slov se stejným, nebo podobným zněním, se stejným, nebo podobným grafickým zápisem, ale s odlišným významem [Czech-Polish Homonymy: Czech-Polish Dictionary of Words with the Same or Similar Spelling and Words with the Same or Similar Spelling, but with a Different Meaning]. Poznań. [in Polish]
31. Šipka, D. (2008). A Dictionary of Bosnian/Croatian/Serbian-English False Cognates. Springfield. [in English]
32. Šipka, D. (2006). Osnovi leksikologije i srodnih disciplina [Basics of Lexicology and Related Disciplines]. Novi Sad. [in Serbian]
33. Vinay, J.-P., & Darbelnet, J. (1958). Stylistique comparée du français et de l'anglais. Méthode de traduction. [Comparative Stylistics of French and English. Translation Method]. Paris [in French]
34. Vlček, J. (1966). Úskalí ruské slovní zásoby: slovník rusko-české homonymie a paronymie [The Pitfalls of Russian Vocabulary: a Dictionary of Russian-Czech Homonymy and Paronymy]. Praha. [in Czech]

FORMAL PRINCIPLES FOR DISTINGUISHING BETWEEN INTERLINGUAL HOMONYMS AND PARONYMS AMONG FALSE FRIENDS

Shcherbyna Dmytro Viktorovych

*Postgraduate Student at the Department of the Ukrainian Language
Kryvyi Rih State Pedagogical University
54, Gagarina Ave, Kryvyi Rih, Dnipropetrovsk region, Ukraine*

The paper is devoted to the multifaceted and complex problem of contrastive linguistics, translation studies, psycholinguistics and other related fields, namely words of two or more languages, that have a similar or identical form, but differ in semantics and sometimes stylistics. Interlingual homonyms and paronyms are referred to as "false friends", since they are a source of translation errors and only create the illusion of understanding their meaning, which indicates the difficulty of identifying relationships between these phenomena. The multidimensional study of interlingual homonyms and paronyms is carried out on the basis of various, sometimes ambiguous approaches, which prompts the search for formal features to establish boundaries between them. The article examines the principles of distinguishing between interlingual homonyms and paronyms among false friends, proposed in researches and lexicographic works, analyzes the arguments in favor of one or another approach, highlights the priority features of homonyms and paronyms, and makes an attempt to differentiate them on the ground of these features. The author presents his own vision of the phenomena of interlingual homonymy and paronymy, which is founded on the combination of the principle of formal identity of multilingual lexemes with the principle of formal correspondence between them. This approach neutralizes the subjective factor in interpretation. According to him, a lexeme belonging to the system of one language can be considered formally corresponding to a lexeme of another language, when the form of expression (phonetic and/or graphic) of this lexeme in one language corresponds to the form in which it should be expressed in another language (in the case of a single use in speech, transliteration or borrowing of a word). Interpreting the concepts of interlingual homonymy and paronymy, the author proceeds from the conditionality of these names in the interlingual dimension and brings them closer to the corresponding intralingual phenomena only associatively, which allows us to formulate clear criteria for differentiation.

Keywords: *false friends, interlingual homonyms, interlingual paronyms, lexical interference, principle of formal identity, principle of formal correspondence.*